

78). Ahmed b. Hanbel hadislerdeki hataları öğrenmek için kendisine gelenleri Yahyâ'ya gönderir, râviler hakkında ondan faydalanır ve aynı hocadan beraber hadis rivayet ettiklerinde İbn Maîn'in nüshasını esas alırdı (İbn Ebû Hâtim, I, 314). Yahyâ b. Maîn, hadis râvilerini titizlikle değerlendirmesi, hadis öğrenme ve öğretme esaslarından hiç tâviz vermemesi, râviler hakkında ağır cerh ifadeleri kullanması sebebiyle "müteseddid" tenkitçiler arasında yer almıştır. Özellikle kendisinin yettiği Bağdat ve çevresindeki muhaddislerin genelde hadis rivayetinde gevşek davranmasına karşı tepki göstermiştir. Mihne döneminde sorgulanıp ölümle tehdit edildiği için Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul eder görünmüş, daha sonra da bunu baskı altında kabul ettiğini söylemiş (Sübkî, II, 147) ve mihne olayına karşı durmayanlardan hadis rivayet etmeyi hoş karşılamayan Ahmed b. Hanbel ile bu yüzden araları açılmıştır (Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 410). Yahyâ b. Maîn genelde Ebû Hanîfe'nin görüşlerini benimseyen âlimlerin öğrencisiydi. Onun özellikle fûrû-i fıkha dair meselelerde Hanefîler'e yakın olduğu zikredilmekle birlikte dönemindeki pek çok muhaddis gibi o da geniş hadis birikimiyle fıkıh konularında görüş beyan eder, fetva verirdi. Bu sebeple Hâkim en-Nisâbüri kendisini fikhü'l-hadisî bilen muhaddisler arasında saymıştır (*Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadisî*, s. 72).

Eserleri. Yahyâ b. Maîn, hadis alanındaki bilgilerini kitap şeklinde telif etmeyi hoş karşılamamışsa da (İbn Receb, I, 220) onun bu birikimini talebeleri tedvin ve telif ederek günümüze ulaştırmıştır. Bundan dolayı eserleri genellikle talebelerinin ricâl hususundaki sorularına verdiği cevaplardan (suâlât) yahut müzakere sırasında kendisinden öğrenilenlerden oluşmaktadır. Suâlât türü kitaplarda umumiyetle sika-zayıf râvi ayırımı gözetilmediğinden İbn Maîn'in eserleri de her iki gruptan râviler içerir. 1. *et-Târîh* (*et-Târîh ve'l-İlel*). İbn Maîn'in talebesi Abbas b. Muhammed ed-Dürî tarafından derlenmiştir. 5414 râvinin güvenilirlik açısından değerlendirildiği eser üzerine Ahmed Muhammed Nürseyf doktora tezi hazırlamış ve eser *Yahyâ b. Ma'in ve kitâbü'et-Târîh* adıyla neşredilmiştir (I-IV, Mekke 1399/1979). Nürseyf birinci ciltte İbn Maîn'in hayatı ve hadis ilmindeki yeri hakkında bilgi vermiş, eserde geçen hadisleri fıkıh bablarına göre tertip etmiş, ikinci ciltte râvileri alfabetik olarak sıralamıştır. Kitabın aslını teşkil eden üçüncü ve dördüncü ciltlerde râviler tabakalara ve bölgelere göre tasnif edilmiştir.

Bu kısım bazı sahâbîlere dair bilgilerle başlamakta, daha sonra tâbiîn ve tebeu't-tâbiîne mensup râviler bölgelere göre sıralanmakta, Kûfeli râviler eserin yaklaşık üçte birini meydana getirmektedir. Ayrıca Abdullah Ahmed Hasan tarafından *Târîhu Yahyâ b. Ma'in* adıyla yayımlanan (Beyrut 1990) eser hakkında Ömer b. Bedr el-Mevsilî bir çalışma yapmıştır (bk. *DîA*, XXIX, 489). 2. *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd*. Yine müellifin talebesi İbnü'l-Cüneyd el-Huttelî'nin râviler hakkında hocasına sorduğu sorulardan oluşturduğu bir eserdir (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf, Medine 1408/1988; nşr. Mahmûd Muhammed Halîl, Beyrut 1990; nşr. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kahire 1428/2007). 3. *Ma'rifetü'r-ricâl*. İbn Maîn'in talebesi Ahmed b. Muhammed b. Muhriz'in derlediği, günümüze kısmen ulaşan eser zayıf râvilerle başlayıp meçhuller, sikalar ve müsel rivayette bulunanlar şeklinde devam etmektedir (nşr. Muhammed Kâmil Kassâr – Muhammed Mutî el-Hâfîz – Gazve Büder, I-II, Dımaşk 1405/1985). 4. *Târîhu Osmân b. Sa'id ed-Dârimî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fi tecrîhi'r-ruvât ve ta'dilîhim*. Râvilerin alfabetik sırayla tanıtıldığı eserin baş tarafında Zührî, Katâde, A'meş, Şa'bi gibi tâbiiler hakkında bilgi verilmektedir (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf, Beyrut 1400/1980). 5. *Min kelâmi Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fi'r-ricâl*. Yezid b. Heysem'in derlediği eserde sika râvilerle daha çok yer verilmiştir (nşr. Ahmed Muhammed Nürseyf, Beyrut 1400/1980). Bazı kaynaklarda eserin *Kitâbü'l-Mecrûhîn* adıyla zikredilmesi (Sezgin, I, 202) muhtevasıyla çelişmektedir. 6. *Cüz'ün fihi hadîşü's-Şûfi 'an Yahyâ b. Ma'in*. Ahmed b. Hasan es-Süfî'nin İbn Maîn'den aktardığı seksen beş rivayeti içeren bir hadis cüzüdür. Cernal Ağırman eser üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (*Yahyâ b. Ma'in ve Ebû Abdillâh Ahmed b. el-Hasan es-Süfî'nin Yahyâ'dan Rivayet Ettiği Hadis Cüz'ü*, 1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 7. *Su'âlâtü Osmân b. Tâlût el-Başrî li'l-İmâm Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in b. 'Avn el-Bağdâdî* (nşr. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî, Kahire 1428/2007). 8. *el-Cüz'ü's-şânî min hadîsi Yahyâ b. Ma'in (el-Fevâ'id)*. İbn Maîn'in talebesi Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Mervezî'nin hocası Yahyâ'dan aldığı rivayetlerden meydana gelmektedir (nşr. Hâlid b. Abdullah es-Sebîl, Riyad 1419/1998). 9. *Cüz'ün fihi ehadîşü Yahyâ b. Ma'in bi-rivâyeti Ebî Mansûr Yahyâ b. Ahmed eş-Şeybânî* (nşr. Abdullah Muhammed Hasan Demfû, Me-

celletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûdi'l-İslâmiyye, sy. 22 [Riyad 1419/1998], s. 43-169). 10. *Târîhu Ebî Sa'id Hâşim b. Merşed et-Taberânî 'an Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'in fi't-ta'dil* (nşr. Nazar Muhammed el-Fâyâbî, Riyad 1410/1990). Eserin sonunda Yahyâ b. Maîn'den gelen bütün rivayetlere dair bir fihrist yer almaktadır. Bunların dışında Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'ye nisbet edilen *Hadîşü Yahyâ b. Ma'in* adlı bir cüzden söz edilmektedir (İbn Hacer, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 379). Mustafa Işık, *Yahyâ b. Ma'in'in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri* (1991, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Erdinç Ahatlı, *Yahyâ b. Ma'in ve Cerh-Tadildeki Metodu* (1992, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı yüksek lisans tezleri hazırlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh* (nşr. Ahmed M. Nürseyf), Mekke 1399/1979, neşredenin girişi, I, 40-41; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 354; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, I, 314-319; IX, 192; Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadisî* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut 1406/1986, s. 54, 72; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, I, 43; VIII, 125; XIV, 177-187; a.mlf., *el-Câmî' li-ahlakî'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'* (nşr. Mahmûd et-Tahhân), Riyad 1403/1983, II, 38, 41, 47, 174, 176, 184, 187, 201; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 543-568; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XI, 71-96; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, IV, 410; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 39, 147; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1398/1978, I, 218-220; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 280-288; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-müfehres* (nşr. M. Şekkür el-Meyâdîni), Beyrut 1418/1998, s. 379; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 129; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 201-203; Erdinç Ahatlı, "Yahyâ b. Ma'in'in Eserleri ve Kullandığı İhtilâflı ve Garîb Lafızlar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, Adapazan 1996, s. 211-232; Raşit Küçük, "İsnad", *DîA*, XXIII, 158; M. Yaşar Kandemir, "Mevsilî, Ömer b. Bedr", a.e., XXIX, 489.

ERDİNÇ AHATLI

YAHYÂ b. MUÂZ

(يحيى بن معاذ)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muâz
b. Ca'fer er-Râzî
(ö. 258/872)

Seyrüsülûk makamlarından bahseden ilk sâifilerden.

170 (786) yılı civarında Rey'de doğdu. Hayatının çoğunu Nişâbur'da geçirdi. Bağdat, Şiraz ve Belh gibi ilim ve kültür merkezlerine çeşitli seyahatler gerçekleştirdi. Kendisinden nakledilen sözler iyi bir eğitim aldığına işaret etmektedir. Hocaları ve şeyhleri arasında Ahmed b. Harb ve Fudayl b. İyâz gibi isimler bulunmaktadır.

YAHYÂ b. MUÂZ

Başta Louis Massignon olmak üzere bazı araştırmacılar, onu Kerrâmîye mezhebinin kurucusu Muhammed b. Kerrâm'in öğrencileri arasında göstermişlerse de bu doğru değildir. Kaynaklarda Yahyâ'nın Bâyezîd-i Bistâmî, Hâtîm el-Esam, Ebû Tü-râb en-Nahşebî ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi sûfîlerle görüştüğü kaydedilmektedir. On-dan faydalananlar arasında Ebû Osman el-Hîrî, Hakîm et-Tirmizî, Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî gibi isimler vardır. Mezhepler tarihine dair en eski kitaplardan *er-Red 'alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ'* adlı eserin müellifi Mekhûl b. Fazl en-Neseî de Yahyâ'nın öğrencilerindedir. Kaynaklarda "vâiz" sıfatıyla anılan Yahyâ b. Muâz'ın amelî yön-den Hanefî, itikadî yönden Mürcie'ye mensup olduğu belirtilmektedir. Onun takipçileriyle birlikte Mürcie'de Muâziyye diye bir kol meydana gelmiştir (Makdisî, V, 144-145). Öte yandan aynı dönemde Nişâbur'da ortaya çıkan Melâmîtiyye hareketiyle olan teması sebebiyle bazı araştırmacılar onu bu hareketin mensupları içinde saymıştır. Ancak tasavvufî görüşlerinin Melâmîtiyye ile uyuşmaması ve bu hareketin önde gelen bazı isimleriyle anlaşmazlıkları onun Melâmîti olamayacağını göstermektedir. Yahyâ b. Muâz 16 Cemâziyelev-vel 258 (30 Mart 872) tarihinde Nişâbur'da vefat etti (İbn Hallikân, VI, 167-168) ve Ma'mer Mezarlığı'nda defnedildi.

Yahyâ b. Muâz'ın kaynaklarda zikredilen sözlerinde zühd döneminden tasavvuf dönemine geçişin izleri görülür. Bunlar bir taraftan zühd anlayışını yansıtırken diğer taraftan tasavvuf döneminin unsurlarını ihtiva etmektedir. Onun kalbin mânevî seviyeleriyle tasavvufî makamlara yönelik tasnifleri, muhabbetle ilgili yorumları, semâ ve raksın yüceltilmesine dair görüşleri, fakr anlayışı yerine gınâyı, havf yerine recâyı tercih etmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Seyrüsülûk makamlarından sistemli şekilde bahseden ilk sûfîlerden olan Yahyâ b. Muâz'ın makamlarla ilgili yaptığı yedili tasnif daha sonraki mutasavvıflar tarafından benimsenmiştir. Müridlerin uyması gereken kurallara dair *Kitâbü'l-Mürîdîn* adlı eseri de (Sezgin, I, 646) bu alanda yazılmış ilk kitaplardandır. Yahyâ, tasavvufî düşüncenin temel meselelerinden olan velâyet konusundaki ilk teorik açıklamaları yapan sûfîlerdendir. Ayrıca işâri tefsir hareketinin ortaya çıkıp gelişmesine öncülük etmiş, hadis ilmiyle de meşgul olmuştur. Nefis konusunda çağdaşı Hâris el-Muhâsibî'ye benzer şekilde özgün görüşler ortaya koyan Yahyâ b. Muâz, nefis terbiyesi için riyâzetin gerekliliği ve bu husustaki uygulamaların şekli konusunda çe-

şitli uyarı ve önerilerde bulunmuştur. Bu çerçevede, riyâzetin insanın biyolojik ve psikolojik yapısıyla ve dinin temel esaslarıyla çelişmemesi gereği üzerinde durmuş, nefsi terbiye gayesiyle dinen helâl olan şeyleri haram kılmanın yanlışlığını vurgulamıştır. Onun bu görüşleriyle dengeli ve mütedil bir tasavvuf anlayışını geliştirme-ye çalıştığı söylenebilir.

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Yahyâ b. Muâz'ın sözlerini ve dualarını eserlerinde nakletmiş ve dualarındaki üslûbunu aynen benimsemiştir. Yahyâ b. Muâz'a nisbet edilen duaların muhtevası dikkate alındığında bunların ihlâs, muhabbet ve recâ kavramları üzerine kurulu tasavvuf anlayışını yansıttığı ve zühdden tasavvufa geçiş döneminin özelliklerini içerdiği görülür. Ona göre havf insanı duaya yönelten temel et-kendir. Allah her durumda dualara icabet etmektedir; dolayısıyla kişi günahları sebebiyle çekinip dua etmekten geri durmamalıdır. Ayrıca dua hakkında "kazânın belâ tuzağını dua kalkanyla savuşturma" şeklindeki ifadesiyle duanın fonksiyonuna dair kanaatini belirtmektedir. Öte yandan Yahyâ'nın gerek şairlerden gerekse dualarında Allah ile samimi bir üslûpla söyleşmesi, kendisinden sonra tasavvuf yolunda daha da belirginleşecek olan bir neşvenin başlangıcına işaret etmektedir. Louis Massignon, Emile Dermenghem, Ebû'l-Alâ el-Affî ve Annemarie Schimmel gibi araştırmacılar tasavvuf alanında yaptıkları çalışmalarda Yahyâ b. Muâz'ın görüşlerine temas etmişlerdir. Fritz Meier, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'a dair çalışmasında Yahyâ b. Muâz'a bir bölüm ayırmış, onunla Ebû Saîd arasında bazı karşılaştırmalar yapmayı denemiştir. Saîd Hârûn Aşûr, Yahyâ b. Muâz'ın sözlerini derleyip şerh etmeye yönelik *Cevâhirü'l-taşavvuf* adlı çalışmasında (Kahire 2002) daha ziyade onun tasavvufî eserlerde bulunan sözlerine yer vermiştir. Salih Çift, Yahyâ b. Muâz'ın hayatı ve tasavvufî görüşleri hakkında müstakil bir çalışma gerçekleştirmiştir (*Tasavvufta Sevgi ve Ümit Yolu: Yahya b. Muâz er-Râzî*, Bursa 2008).

BİBLİYOGRAFYA :

Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliya'* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 403; Makdisî, *el-Be'd ve't-târîh*, V, 144-145; Serrâc, *el-Lüma'* (nşr. Kâmil Mustafa Hindâvî), Beyrut 1421/2001, s. 193; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 260; Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, *Tabakât* (nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Beyrut 2003, s. 107; Ebû Nu-aym, *Hilye*, X, 51-70; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Şu'abü'l-imân* (nşr. M. Saîd b. Besyûnî Zağ-lûl), Beyrut 1410/1990, I, 136, 369, 370, 373, 380, 457; II, 13, 30, 54; III, 263, 484; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 101-102; Hücürî, *Keşfü'l-mahcûb* (Ulu-

dağ), s. 222-223, 298; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-saf-ve*, IV, 90-97; a.m.f., *el-Kuşşâs ve'l-müzekkirân* (nşr. ve trc. M. L. Swartz), Beyrut 1982, s. 79; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 2002, s. 357-370; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 165-168; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 108-109; Acünî, *Keşfü'l-hafâ'*, II, 361; Sezgin, *GAS*, I, 646; A. Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, North Carolina 1975, s. 51-52, 200; F. Meier, *Ebû Saîd-i Abu'l-Hayr*, Leiden 1976, s. 148-184; E. Dermenghem, *Vies des saints musulmans*, Paris 1981, s. 129-142; Ebû'l-Alâ el-Affî, *Tasavvuf: İslâm'da Mânevî Devrim* (trc. H. İbrahim Kaçar – Murat Sülün), İstanbul 1996, s. 138; a.m.f., *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2000, s. 135-194; L. Massignon, *Essays on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism* (trc. B. Clark), Notre Dame 1997, s. 180, 182; Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîtilik*, İstanbul 2003, s. 92-99.

SAHİL ÇİFT

YAHYÂ b. MUHAMMED

(bk. MÜTEVEKKİL-ALELLAH,
Yahyâ Hamîdüddîn).

YAHYÂ en-NAHVÎ

(یحیی النحوی)

Yahyâ el-İskenderânî en-Nahvî
(ö. VI. yüzyılın ikinci yarısı)

Ya'kûbî dil bilgini,
Aristo şârihi ve teolog.

Batı kaynaklarında John Philoponus olarak anılan Yahyâ, muhtemelen milâdî V. yüzyılın sonlarında hristiyan bir aile içinde dünyaya geldi. Aslen Kayserili olup çalışmalarını İskenderiye'de sürdürmüştür. Grekçe'de temel dil bilgisi eğitiminden sonra İskenderiye'deki Yeni Eflâtuncu felsefe okulunda Hermeas'ın oğlu filozof Ammonius'un öğrencisi oldu ve onun derslerini yazıya geçirme görevini üstlendi. Bizans İmparatoru Iustinianos'un 529 yılında Atina felsefe okulunu kapatması üzerine buradaki felsefeciler İran'a sığınmış ve bu dönemde İskenderiye okulu felsefi araştırmaların merkezi haline gelmiştir. Bu okulda Yahyâ en-Nahvî, Simplicius ve Elias, Aristo külliyyatına dair bir kısım eserleri şerh ettiler (Mâcid Fahrî, II/2, s. 1280). Yahyâ hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte günümüze kadar gelen bazı çalışmaları İskenderiye'nin Yeni Eflâtuncu felsefe okuluyla özdeşleşmiştir. Onun Aristo'nun *Kitâbü'l-Hayevân* (*De Generatione*), *Kitâbü'n-Nefs* (*De Anima*), *Kitâbü'l-Kıyâs* (*Analytica Priora: I. Analitikler*) ve *Kitâbü'l-Burhân* (*Analytica Posteriora: II. Analitikler*) adlı eserlerine yaptığı şerhle-